

zeker wel met zijn opponent van gedachten wisselt over de inhoud van wat de critici te melden hebben. De letters J,E en P, aanduidingen voor de bronnen van de boeken van Mozes, dansen werkelijk over het papier. Dat 'de gemeente' hiermee uit de voeten zou kunnen, is een zeer boude veronderstelling, zeker voor wie zijn scholing in de uitleg van het Oude Testament in Leiden heeft ontvangen en daar al sinds Eerdmans een grote scepsis leren opbouwen tegen de hele bronnensplitsingshypothese. De nawerking van de in 1895 nog sluimerende 'Babel und Bibelstreit', die wij bij Kuyper in volle omvang zagen losbreken, is heel wat ingrijpender geweest dan de anonyme deskundige in *De Hervorming* durfde dromen.

Intussen werd de gemeente wel degelijk met deze problemen geconfronteerd en wel, zoals wij reeds zagen, op een zodanige wijze dat de strijd der richtingen er een zeer bepaalde extra inhoud door kreeg. Deze strijd liep namelijk over niets minder dan de bron der prediking: de Schrift, de openbaring. De vrijzinnigen vonden het in wezen minderwaardig dat universitair opgeleide heren, die kennis hadden kunnen nemen van de in hun ogen onweerlegbare resultaten der wetenschap, de gemeente hierover niet zeer openhartig voorlichtten. Zij hielden er daartegenover geen of te weinig rekening mee dat hun gemak sterk bepaald was door het totaal andere begrip van God en Zijn openbaring dat zij hadden en waarin met name voor het wonder geen plaats was. Geloof hierin kwam overeen met overwonnen supranaturalisme.

Deze grondgedachte vormde precies de scheidingslijn met de ethischen, die, hoezeer onderling ook verschillend, allen vasthielden aan het geloof der gemeente als basis voor hun theologiseren en richtsnoer voor de prediking. Hoe radicaal de resultaten van hun onderzoek ook mochten zijn - en zowel Valeton als Wildeboer gaven hun Leidse collega's daarin niets toe -, van het in dat geloof der gemeente gegeven supranaturalisme namen zij in wezen, ook als zij het herijkten, geen afstand. Integendeel, het gaf hun de innerlijke zekerheid dat zij rustig voort konden arbeiden omdat de substantie van het schriftuurlijk getuigenis aangaande God en Zijn openbaring er niet door kon worden aangetaast. Die was aan alle menselijk onderzoek, altijd stukwerk immers, ontheven. Zelfs konden zij tot een zeer open verhouding tot de cultuur en tot andere religies komen. Het was immers God die Zich daarin niet onbetuigd had gelaten - en dus niet zozeer de mens die er zijn streven naar het hogere in uitdrukte. Deze laatste, vrijzinnige positie was de ethischen weliswaar niet totaal vreemd, maar was ingebed in hun theologisch denken dat meer omvatte. Juist deze comprehensiviteit gaf de ethischen het gevoel dat zij om zo te zeggen het echte hervormde wezen vertegenwoordigden, reden om zich nauwelijks te